

UDK 341.222(497.13 : 497.16)
Stručni članak
Primljeno: 3. IV. 1992.

Prevlaka

DAVOR KAPAC

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U ovom tekstu prikazani su elementi historijsko-geografskog razvoja Prevlake i susjednih Konavala, dana kratka demografska analiza i, na-
posljedku, prikazana je današnja geopolitička i geostrateška stvarnost
toga neotuđivog dijela hrvatskog teritorija.

Uspostavljanjem samostalne i suverene Republike Hrvatske pokrenuto je pitanje podrobnijeg interdisciplinarnog znanstvenog istraživanja njezinih granica. To se posebice odnosi na neke vitalne geostrateške i geopolitičke točke graničnih područja. U ovom je tekstu predmet istraživanja krajnji jugoistočni dio Republike Hrvatske, granica s Crnom Gorom. Iako je granica između Republike Hrvatske i Crne Gore najkraća u usporedbi s granicama s ostalim susjednim državama, nikako nije manje važna od njih. Prvenstveno je njezino značenje geostrateško i geopolitičko. Kritična je točka Oštri rt, krajnja jugoistočna točka Republike Hrvatske na poluotoku Prevlaci. Šire, to je područje jugoistočnog dijela Konavala.

Čitavi Konavli obuhvaćaju prostor između Cavtatskog zaljeva na sjeverozapadu i Hercegnovskog (Toplanskog) zaljeva na jugoistoku. Konavli su sedlom Nagumanac podijeljeni na dva dijela: sjeverozapadni dio ili pravi Konavli od Cavtatskog zaljeva do sedla Nagumanac, te jugoistočni dio, odnosno Sutorina od sedla Nagumanac do Hercegnovskog zaljeva, tj. Oštrog rta. Sutorina je također podijeljena na dva dijela: sjeveroistočni, koji se u srednjem vijeku nazivao Dračevica, i sada pripada Crnoj Gori, te jugozapadni koji se naziva Vitaljina i koji vjekovima pripada Hrvatskoj. Granična crta toga dijela teritorija Republike Hrvatske i Crne Gore prolazi tokom rijeke Sutorine do njezina utoka u Hercegnovski zaljev, zatim nastavlja obalnom crtom preko rta Kobila do Oštrog rta na samom ulazu u Boku Kotorsku. Konavli su također okruženi i planinama, sa sjeveroistoka višim, s jugozapada nižim. Između njih je 22 km dugačko i 2—2,5 km široko Konavosko polje. Jugozapadni greben prostire se od Cavtatskog zaljeva do Oštrog rta, što čitav taj dio obale, s izuzetkom male luke Molunat, čini vrlo nepristupačnim zbog strmih stijena poznatih pod nazivom Konavoske stijene.

Prvu pojavu oblikovanja kulturnog pejzaža na području Konavala bilježimo još u antičko doba, kad je na tim prostorima bilo zastupljeno polikulturalno obrađivanje agrarnih površina radi opskrbe Epidauruma hranom. Pretpostavlja se da su Konavli tada dobili ime: prema jednom tumačenju, po kanalima epidaurskog vodovoda, a prema drugome, po terminu canabulae (jarci za isušivanje polja).

U tijeku srednjeg vijeka Konavli su se nalazili na području Travunije, iako Konstantin Porfirogenet, u djelu »O upravljanju carstvom«, navodi da Konavli jesu pod vlašću Travunije, ali se osim Travunjana spominju i Konavljani. Iz toga se jasno vidi da se Konavli žele osamostaliti, pa u djelu »O ceremonijama« Porfirogenet odvojeno spominje vladara Travunjana i vladara Konavljana. Jedinu kasnije pisani dokument o vladaru Konavala nalazimo 1164. godine. Tu se kao vladar spominje Devesije, ali se pretpostavlja da je on vladao samo po milosti tadašnjega bizantskog cara Manojla I. Komnena. Smrću Manojlovom Konavli dolaze pod vlast srpske dinastije Nemanjića, a kasnije, oko polovice XIV. st., pod vlast Altomanovića, također srpske dinastije. Godine 1373. Konavle zajedno s Trebinjem i Dračevicom zaposjeda Đurađ Balšić, ali nakratko, samo do 1377., kada je tim zemljama zavladao bosanski vladar Tvrtko I.

Period nakon smrti Tvrtka I. obilježen je jačanjem feudalne vlastele i njezinim međusobnim sukobima zbog posjeda. Tu sudbinu dijele i Konavli, sve do 24. lipnja 1419., kada Sandalj Hranić dariva Dubrovačkoj Republici istočni dio Konavala. Zapadni dio Konavala Dubrovačka Republika zaposjeda tek 1427., iako joj je bosanski protukralj Tvrtko II. posebnom poveljom potvrdio vlasništvo nad čitavim područjem Konavala. Tako su Konavli došli pod vlast Dubrovačke Republike, koja je tada imala autonomni status unutar Kraljevine Hrvatske i Dalmacije, ujedinjene pod ugarskom krunom.

Od tada Konavli dijele sudbinu Dubrovačke Republike sve do Napoleonomih osvajanja, kada je ona 31. siječnja 1808. prestala postojati, te ulaze u sastav Ilirskih pokrajina.

Slomom Napoleonova carstva Konavli su zajedno s Dubrovačkom Republikom u sastavu Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, pod Habsburškom Monarhijom. U tom periodu Habsburgovci grade na poluotoku Prevlaci vojni garnizon, pa Prevlaka prvi put dobiva važnije vojno značenje koje je i dan-danas izuzetno aktualno, što dokazuje najnovija crnogorska agresija na taj dio hrvatskog teritorija. Razdoblje za vrijeme i nakon prvoga svjetskog rata obilježeno je raspadom Habsburške Monarhije i stvaranjem umjetne (za Hrvatsku i kobne) državne tvorevine pod nazivom Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Već od svoga nastanka ta je državna tvorevina nastojala na jednoj strani što više razmrviti hrvatski povijesni teritorij, a na drugoj sve više jačati državni unitarizam kojemu je inspiraciju davao velikosrpski ekspanzionizam. To se jasno vidi prati li se unutrašnja teritorijalna podjela te Kraljevine. Kralj je 26. lipnja 1922. donio Uredbu o podjeli zemlje na oblasti. Prevlaka je tom uredbom pripojena Dubrovačkoj oblasti. Tako je bilo sve do 1929. godine, kada kralj proglašava šestosiječanjsku apsolutističku vlast. Ukida se naziv Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i uvodi naziv Kraljevina Jugoslavija. Pri-

tom je osnovano i devet banovina. Podjelom na banovine Prevlaka ulazi u sastav Zetske banovine i tu ostaje do 1939., kada je uspostavljena Banovina Hrvatska. Desetog travnja 1941. formirana je Nezavisna Država Hrvatska, saveznica Italije i Trećeg Reicha u tijeku drugoga svjetskog rata. Međudržavnim ugovorom o određivanju granica između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije od 18. svibnja 1941. priznaje se između ostalih sastavnim dijelom Kraljevine Italije »kotar koji obuhvaća cijelu Boku Kotorsku prema crti, koja ostavlja obalu u jednoj točki između mjesta Cavtat i Vitaljina i ulazi prema sjevero-iztoku uključivši mjesto Grudu i masiv planine Orjen, dok ne dostigne granicu s Crnom Gorom«. U vrijeme talijanske okupacije Konavala na Prevlaci, 2 km od Oštrog rta, uspostavljen je talijanski garnizon i koncentracijski logor, a nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. te dolaskom njemačkih okupacijskih snaga na to područje ukida se koncentracijski logor, ali njemačke snage uspostavljaju ondje svoj vojni garnizon. U isto vrijeme tu djeluje i 2. udarni korpus NOVJ, čije jedinice oslobađaju Konavle 18. listopada 1944. Drugi svjetski rat na području bivše Jugoslavije završio je 9. svibnja 1945., kada se uspostavlja socijalistička totalitarna vlast i federativno uređenje s republikama kao konstitutivnim elementima Jugoslavije. Prevlaka nanovo pripada matici zemlji, odnosno tadašnjoj NR Hrvatskoj.

Velikocrnogorska glad za teritorijem Republike Hrvatske rezultira između ostalog i okupacijom Prevlake (šire Konavala), čije smo značenje kao kontrolne točke ulaza u Boku Kotorsku i izlaza iz nje već spomenuli. Za svojatanje Prevlake crnogorski agresor nema ni povijesnih, ni geografskih, a ni demografskih argumenata, o kojima ćemo ukratko nešto reći. Kolonizacijom slavenskih plemena na područje Konavala približno je jednaka zastupljenost hrvatskog i srpskog etničkog elementa, s prevagom hrvatskog, da bi on potkraj srednjeg vijeka potpuno prevladao i zadržao se do današnjih dana. Navest ćemo i neke brojčane podatke iz bliže prošlosti. U »Godišnjaku banske vlasti Banovine Hrvatske 1939 — 26. VIII — 1940«, izdanom u Zagrebu 1940. godine, čitamo da je tadašnji srez Dubrovnik brojio 50.201 stanovnika, od kojih 47.123 ili 93,9% rimokatolika, a 2342 ili 4,6% pravoslavnih. Ukupan broj stanovnika Konavala iznosi 9590, od toga 9292 ili 96,9% rimokatolika, a 239 ili 2,5% pravoslavnih.

Najnoviji podaci također govore o apsolutnoj većini Hrvata:

Općina Dubrovnik		Ukupno st.	Hrvati	Srbi
1981.	aps.	66131	52244	4100
	%	100,0	79,0	6,2
1991.	aps.	71419	58836	4765
	%	100,0	82,4	6,7

O pripadnosti Konavala Hrvatskoj ne govore samo povijesni i demografski pokazatelji, već s njima u vezi i kulturno nasljeđe. Najizrazitiji je primjer čist čakavski govor koji je, uz neke regionalne razlike, identi-

čan govoru čitavoga hrvatskog obalnog i otočnog prostora. Isto tako srodne elemente nalazimo u detaljima narodne nošnje, arhitekturi i drugim etnografskim pokazateljima.

Geostrateško je značenje Prevlake dvojako. Prvo, ona je, kako je već spomenuto, kontrolna točka ulaza u Boku Kotorsku i izlaza iz nje, što je garancija ravnoteže odnosa snaga na tom dijelu Jadrana i odgovara mikrogeostrateškoj važnosti Prevlake. Drugo, u makrogeostrateškom pogledu, Prevlaka je kontrolna točka ulaza u Jadran i izlaza iz njega, odnosno kontrolor prolaza kroz Otrantska vrata. Ali, u mikrogeostrateškom smislu Prevlaka ima i velike nedostatke. Iako je zbog geografskih elemenata (strma obala) dobro branjena sa strane pučine, s kopna je izuzetno ranjiva zbog uskoga teritorijalnog pojasa Republike Hrvatske na tom dijelu prema susjednom istočnohercegovačkom i crnogorskom teritoriju nastanjenom pretežno srpskim, odnosno crnogorskim stanovništvom. Stoga je potrebna što suvremenija vojna ustrojba (dakako i efikasnija) toga neotudivog dijela teritorija Republike Hrvatske, koji je za nju izuzetno važan.

Literatura:

- Antun Dabinović*, Hrvatska državna i pravna povijest; Matica hrvatska, Zagreb 1940., 563.
- Dubrovnik u NOB-i i socijalističkoj revoluciji 1941.—1945.; Zbornik IHRP Dalmacije, Split 1985., 1163.
- Vinko Foretić*, Povijest Dubrovnika do 1808. (prvi dio od osnutka do 1526.); Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1980., 359.
- Vinko Foretić*, Povijest Dubrovnika do 1808. (drugi dio od 1526. do 1808.); Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1980., 509.
- Godišnjak banske vlasti banovine Hrvatske 1939 — 26. VIII — 1940.; Narodne Novine, Zagreb 1940., 349.
- Hronologija oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945; Vojnoistorijski institut, Beograd 1964., 1265.
- Hrvatska enciklopedija; Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda; Svezak III, Zagreb 1942., 800.
- Hrvatska enciklopedija; Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda; Svezak V, Zagreb 1945., 738.
- Radoje Pajović*, Kontrarevolucija u Crnoj Gori, četnički i federalistički pokret 1941—1945; Istarski institut SR Crne Gore u Titogradu, Cetinje 1977., 616.
- Radovan Pavić*, Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije — prvi dio; Sveučilište u Zagrebu — Fakultet političkih nauka, Zagreb 1973., 424.
- Pomorska enciklopedija; Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ; Svezak II, Zagreb 1955., 702.
- Pomorska enciklopedija; Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ; Svezak IV, Zagreb 1957., 707.

- Pomorska enciklopedija; Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ; Svezak I, Zagreb 1954., 722.
- Pomorski zbornik; Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije; Knjiga III, Zadar 1965., 1106.
- Pomorski zbornik; Savez društava za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije; God. 20, broj 20, Rijeka 1982., 616.
- Jaroslav Šidak*, Hrvatski narodni preporod — Ilirski pokret; Školska knjiga — Stvarnost, Zagreb 1988., 223.
- Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije; Tom XIII Knjiga II; Dokumenti Kraljevine Italije 1942; Vojnoistorijski institut, Beograd 1972., 1039.
- Ljubo Boban*, Hrvatske granice; Školska knjiga — Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1992., 66.

SUMMARY

THE PREVLAKA PENINSULA

On the basis of historical and geographical data, the author shows the history of the Prevlaka peninsula and the neighbouring Konavle. A condensed demographical analysis is also conducted. The author shows how those regions were always considered part of Croatia.